

חסביב לשולחן

נושא השבוע: נר איש וביתו

המקור בפרשה: עניינא דיומא

עורך – הרב שלמה רוזנשטיין

עלון שבועי לבני הישיבות סביב נושא מהפרשה בעיון בהלכה באגדה ובמוסר

עקרי הענין

הרב מאיר שולביץ

מרן פוסק הדור

הגר"ן קרליץ שליט"א

בגדר עקר מביתו

בהדלקת נר חנוכה

נשוי שהלך לשבת להוריו או לבית חמיו שבעיר זו, אין נראה לפוטרו מלהדליק נר חנוכה בביתו, כיון שהוא באותו העיר לא מיקרי שעקר דירתו מביתו, שהרי החיוב מוטל על הבית כמ"ש בגמ' נר איש וביתו, אא"כ עוקר מן הבית.

ומה שמצינו בדינא דאכסנאי שלא מדליק בעיקר דירתו אלא רק במקום שמתארח, היינו שמתארח בעיר אחרת, שעצם זה שהלך לעיר אחרת מיקרי שעקר מדירתו הקבועה, אבל אם מתארח באותה העיר, האין נפטר ביתו הקבוע מחיובו של נר איש וביתו, ואע"פ שלא נמצא כלל בביתו במשך השבת, ודוקא בנידון דהפרי חדש [שהובא בבה"ל סי' תרע"ז] שהלך מביתו לח' ימים חשיב עקירה מביתו אף שנמצא באותה העיר, ומ"מ עדיף שיכנס לביתו ג"כ בתוך השבת לטעום שם איזה דבר.

והא דשאני דינא דחנוכה מדין דירה לעירוב דאיתא דאם הסיח דעתו והלך לשבות אף בחצר אחרת הוי דירה בלא בעלים, אף שאינו מופרך לדמות הגדרים, מ"מ אינו מוכרח דכל דבר שהקילו שמיקרי דירה בלא בעלים דהכא נמי פקע מיניה שם ביתו לענין נר חנוכה.

על כן ידליק בביתו הקבוע ויוכל לברך על זה, או שימנה שליח להדליק ואם ירצה ישתתף גם בדירה שמתארח. אמנם אם נוסע לעיר אחרת, מיקרי שעקר מדירתו ומדליק או ישתתף במקום שמתארח.

(חוט שני חנוכה)

ז' הביא הקושיא בשם אביו השפת אמת). ובספר שדי חמד (ח"ט עמ' 199) נדפס מכתבו של החשק שלמה להשד"ח, ושם כתב ליישב הקושיא בזה"ל: וצריך לומר דס"ל, דאחר שתקנו דין 'מהדרין מן המהדרין', תו בטל דין 'מהדרין' לגמרי, ואם א"א לו להיות מהמהדרין מן המהדרין סגי ידליק נר אחד בכל לילה 'נר איש וביתו' ואפי' אם רבים בני הבית לא ידליקו יותר. ע"כ. אמנם באמת גם בדבריו עדיין לא העלה ארוכה, דמ"מ הו"ל להשו"ע להזכיר דין 'נר איש וביתו', שגם מזה לא הזכיר מאומה. גם עצם חידושו אינו מוסכם, וכמו שפסק במ"ב (סי' תרע"א סק"י) דמי שאין ידם משגת כ"כ ידליקו נר אחד כל לילה כל אחד מבני הבית, זה דין 'מהדרין' הנזכר בגמ', הרי שלא נתבטל דין 'מהמהדרין' אחר תקנת 'מהדרין מן המהדרין'. ודו"ק. ע"כ.

ד' נ"מ לקטן שהדליק. בהלכות חנוכה פסק המחבר: "אשה מדלקת נר חנוכה שאף היא חייבת בה, אבל אם הדליקה חרש שוטה וקטן לא עשה כלום, ואע"פ שהניחה גדול. ויש מי שאומר בקטן שהגיע לחינוך מותר". לעומת זאת, בהלכות מגילה פסק המחבר ללא עוררין שהשומע מגילה **מקטן** לא יצא ידי חובה. והקשה המג"א (סימן תרפ"ט ס"ד) שדברי השו"ע סותרים מיניה וביה, שמחד גיסא הביא בהלכות חנוכה את דעת האומר שקטן יכול להדליק נר חנוכה עבור גדול, ואילו בהלכות מגילה פסק בסתמא כדעת האוסרים על קטן להוציא גדול ידי חובת קריאת המגילה, וסיים המג"א "ודחק לחלק בין מגילה לנר חנוכה". ואמנם פסק המשנ"ב בהלכות חנוכה (סימן תרעה ס"ק יג) בשם אחרונים: "דלמעשה אין לסמוך שיהיה הקטן יכול להוציא בהדלקתו לגדולים". לאור האמור שגדר חיוב נר חנוכה הוא דין על הבית, מיישבים החכם צבי, ורבי שמואל רהובסקי, (זכרון שמואל - ובדבריו יש תוספת הסבר) "דשאני נר חנוכה ממגילה, דהנה בנר חנוכה יש לומר דאין החיוב דוקא על הבעל הבית שיעשה מעשה הדלקה בעצמו, אלא דהוא חיוב על הבית שידלק בו על ידי אחד מבני הבית נר חנוכה, ואם אחד מדליק אין זה מדין דמוציא אחרים ידי חובה. אלא דמכל מקום צריך שיהיה המדליק בר חיובא, דאי לאו הכי אין על זה שם **הדלקת נר חנוכה כלל**". והנה פסק השו"ע (או"ח סימן תרע"ז סעיף ב') "קטן שהגיע לחינוך צריך להדליק". ולא מובן מדוע כתב מרן המחבר באופן מיוחד שבמצות נר חנוכה חיוב קטן הוא מ'שהגיע לחינוך', הדגשה שלא מצינו כמותה במצוות אחרות. וכתב המג"א שם: "קטן, אפשר דמיירי שיש לו בית", וגם דבריו עדיין לא מוסברים. ואמנם לפי דרכם של החכם צבי והגר"ש רהובסקי, שישוד חיוב נר חנוכה הוא דין על הבית, שכך חייבו חכמים שבכל בית ובית ידליקו נר חנוכה, נראה שכוונת השו"ע לומר שכאן חיוב הקטן אינו רק מעצם דין החינוך, אלא בגלל שישוד החיוב חל על הבית מתקנת חז"ל להדליק נר חנוכה בכל בית ובית [כלשון הרמב"ם הנ"ל], וכמו שביאר המג"א שכוונת השו"ע שלקטן יש בית, ולכן דין זה שייך רק בקטן שהגיע לחינוך, כי אם עדיין לא הגיע לחינוך אין בהדלקה זו שם הדלקת נר חנוכה", ואין זה נחשב שבבית זה הודלקו נרות.

א' מקור העניין. בגמ' שבת דף כא ע"ב, תנו רבנן: מצות חנוכה נר איש וביתו. והמהדרין - נר לכל אחד ואחד. והמהדרין מן המהדרין, בית שמאי אומרים: יום ראשון מדליק שמנה, מכאן ואילך פוחת והולך; ובית הלל אומרים: יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך. ובאר רש"י שם, נר איש וביתו - נר אחד בכל לילה, ואיש וכל בני ביתו סגי להו בנר אחד.

ב' גדר המצוה חובת גברא או חובת הבית. דנו האחרונים מהו גדר חיוב הדלקת נר חנוכה, האם החיוב על הגברא להדליק נר חנוכה בביתו, או שהחיוב על הבית שכל אחד צריך שיהיה נר חנוכה דולק בביתו [וכדוגמת חיוב מזוזה שהוא חיוב על הבית שתהיה בו מזוזה]. בפני יהושע (שבת כא ע"ב) דייק מלשון הגמרא "תנו רבנן מצות חנוכה נר איש וביתו", שייטור הלשון "וביתו" מורה שגדר החיוב הוא דין על הבית. ולכאורה גם מלשון הרמב"ם "כמה נרות הוא מדליק בחנוכה, מצותה [ללא ההידור] שיהיה כל בית ובית מדליק נר אחד" - משמע שגדר מצות הדלקת נר חנוכה הוא חיוב על הבית. ומפורש כן גם בדברי הביאור הלכה (סימן תרעה סע' ג ד"ה אשה; שכתב בסוף דבריו: "**ועיקר החיוב מונח על הבית**"). וכן מוזכר בשפת אמת שם חז"ל: "ויש לעיין אי המצוה נר אחד בבית כמו מזוזה וכמו נר שבת, דכל שהדליק לשם שבת אף שהדליק מי שהיה די" [ע"ש במה שכתב נפ"מ האם לשיטת המהדרין, כל אחד יכול לברך בעצמו]. והנה ידוע שמרן הגריש"א זצ"ל סבר שמי שאין לו בית ראוי לשכור לימים אלו בית כדי להתחייב במצוה זו ובלא בית אינו מתחייב בחובת מצוה זו. והו"ד לא כמו שהסיק בציץ אליעזר חלק טו סימן כט שכל"ל ושונה היא מצוה זאת בה גם ממצות מזוזה, דמצות מזוזה אף על פי שחובת הדר היא אבל החיוב קשור עם הפצא, דהיינו עם שיעור בית שדר בו ובעיני שיהא ע"ז שם בית, ובלו זה ליכא חובת הדר, אבל משא"כ מצות הדלקת נר חנוכה דהמצוה קשורה רק עם גוף האדם ובהיכא שנמצא חייב להדליק ומסתבר שאפילו אם אחד יקבע לו מטה בפנה אחת מפינות הרחוב וישן ויאלץ שם שג"כ יהא חייב להדליק על ידו ובסמך נר חנוכה ואע"פ שאין לו בית כלל.

ג' פסק השו"ע. בהלכות חנוכה סימן תרע"א סעיף ב', כמה נרות מדליק; בלילה הראשון מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך (אחד בכל לילה עד שבליל האחרון יהיו שמונה, ואפילו אם רבים בני הבית לא ידליקו יותר. אמנם הרמ"א פליג הגה: וי"א דכל אחד מבני הבית ידליק (הרמב"ם), וכן המנהג פשוט; ויזוהרו ליתן כל אחד ואחד נרותיו במקום מיוחד, כדי שיהא היכר כמה נרות מדליקין (מהר"א מפראג). [והנה בעיקר דינא הנה ידוע מה שעמדו האחרונים על דברי הרמ"א שכתב בסימן תרע"א סעי' ב' דכל אחד מבני הבית מדליק למהדרין, דמלשון הרמב"ם פ"ד מחנוכה הלכה א' ב' משמע דמי שמדליק נר ראשון מדליק את כל הנרות וכתב ש"מדליק נרות כמנין אנשי ביתו", ולמה נטה הרמ"א ממשמעות דברי הרמב"ם. וידועים דברי הגר"ז בספרו על הרמב"ם, דהרמב"ם והרמ"א אהלי לשיטתייהו דהרמב"ם סובר בפ"ב ממילה הל"ב דאף בחול אינו חוזר על ציצין שאין מעכבין, דס"ל דלא שייך הידור מצוה אלא בהדי קיום עיקר המצוה ולאחר שפירש ונגמר מצותו שוב ליכא הידור, וכן בב"ח ס"ל דרק מי שמקיים עיקר המצוה מקיים הידור ומדליק את שאר הנרות דכל אחד ואחד. אך הרמ"א ביר"ד סי' רס"ד ע"ה ה' ס"ל דרק בשבת אינו חוזר דס"ל דאף שלא בשעת קיום עיקר המצוה שייך הידור ולשיטתו יכולים כל בני הבית לקיים ההידור בעצמן]. וצ"ב דהשו"ע (כאן) פתח את דיני הדלקת נר חנוכה מיד ב'מהדרין מן המהדרין', ודילג על דין נר איש וביתו והמהדרין. והאחרונים העירו מדוע לא פסק המחבר לפי הסדר שבגמ' (ראה: מכתבי תורה מהאמרי אמת ז"ע סי' יז שהקשה כן מדנפשיה, ובאמרי אמת לחנוכה תרע"ז נר

נר איש וביתו, וברכות על מצות הידור

הגרע"א במהדו"ת ס"י י"ג הקשה בזה על מנהג המהדרין שמדליקין נר לכל אחד ואחד [שבת כא:], הרי מאחר שהדליק בעל הבית נר בבית נתקיימה עיקר מצות נר חנוכה שקיומה בנר איש וביתו, וא"כ היאך יכולים כל בני הבית לברך ברכת המצוות על הדלקה שלהם, אחר שכבר יצאו ידי חובתם, ואף שיש בכך הידור מצוה להוסיף ולהרבות בנרות, הרי נחלקו הפוסקים אם מברכין על הידור מצוה, וצ"ע. ונחלקו בזה האחרונים בדין בירך על הנר ואח"כ נזדמן לו עוד נרות ומדליק לקיים דין מהדרין מן המהדרין, ולדעת הפר"ח אינו חוזר ומברך שנית על ההידור, וצ"ע.

והנראה, דהנה בחידושי סרן רי"ז הלוי בפ"א ברכות ה"ט"ז ביאר שיטת הר"ם שם שכתב דכל דבר הוא מנהג אין מברכין עליו ברכת המצוות, דהנה ברש"י סוכה מד. כתב דהוא משום דאין בהם לא תסור, אכן הרי בדעת הר"ם אין לפרש כן, שהרי דעת הר"ם בהקדמה דכל המנהגות והתקנות שהתקינו או שנהגו בכל דור ודור אסור לסור מהם שנאמר לא תסור מן הדבר, וכ"כ בפ"א ממרים ה"ב, וצ"ע. ואשר ע"כ ביאר הגר"ז שם בדעת הר"ם, דהוא דין בעצם החפצה שלהם, דלאו תורת מצוות בהו לברך עליהן, דרק על מצוות מברכין, ולא על מנהגות, וכמו שמפורש בפ"ג חנוכה ה"ז דקריאת ההלל מנהג ואינה מצוה ואין מברכין עליו, הרי דהא דאין מברכין על המנהג הוא משום דבעצם דינו אין בו שם מצוה, וברכות לא תקנו רק על מצוות בלבד, וזה שם אחר לו בעצם החפצה מעיקר התקנה, שם מנהג ולא שם מצוה.

הלא מעתה נראה לחדש בטעם מה שאין מברכין ברכת המצוות על הידור מצוה, דאין זו הלכה שאין לברך וציונו על דבר שאינו מחויב בכך, אלא הוא משום דאין לברך על מעשה מצוה אשר בהחפצה אין בה חלות דין מצוה אלא דין הידור בעלמא, וכמו שאין מברכין על מנהג מאחר שבהחפצה תורת מנהג עליה ולא תורת מצוה, כן הוא דכוותה לענין הידור, דכל שבהחפצה הוא הידור מצוה לא תיקנו עליה ברכה. והנה נתבאר לעיל בארוכה דחובא דנר איש וביתו הוא חובת הבית, וכל שהדליק נר חנוכה בפתח הבית יצאו כל בני הבית ידי חובתם, ומעתה יש לחקור ביסוד ההידור של המהדרין, שכל אחד מבני הבית מדליק, האם

נתקיים בזה עיקר חובת הבית, או דנימא דעיקר חובת הבית כבר נתקיימה בהדלקה ראשונה, וכל הנרות הללו נרות נוספים הם על עיקר חובת הבית, ובפשוטו כן הוא אחר שכבר נתקיים דין הבית.

והנראה לחדש, דכל נר נוסף שמדליקין בבית הרי שמתקיים בזה דינא דנר איש וביתו, ואף שיש כבר נר חנוכה דלוק בבית, מ"ם כל נר נוסף אף עליה חייל חלות שם נר איש וביתו, שהרי כל שעה ושעה אנו דנים מכח איזה נר נתקיים נר איש וביתו, ובזה הוא דכל נר ונר שעומד דלוק הרי שעל ידו הוא דחייל שם נר שבבית, באופן דלפי"ז אף שבני הבית אין חייבים להדליק, מ"ם כל שהדליקו נתקיים בהדלקתם נר איש וביתו.

מעתה ברור, דעיקר תקנת מהדרין נאמר שיהא כל אחד ואחד מקיים דין חובת הבית על ידי נרותיו שלו, ונמצא דאף דאין מוטל על כל בני הבית להדליק בעצמם מאחר שכבר יצאו ידי חובתם בהדלקה של בעה"ב, מ"ם הא מיהא כל עיקר תקנת נר איש וביתו היא שיהא כל אחד מקיים קיום דין חובת הבית, וממילא נראה דבכל נרות של בני הבית מתקיים דין חובת הבית של נר איש וביתו, ואף דחובא ליכא מ"ם זהו קיומו.

אמנם כל זה שייך רק כלפי תקנת המהדרין, דבזה באמת ניתוסף על ידי הדלקתו שעל ידי נרותיו גם נתקיים הנר שבבית, ברם כלפי ההידור של המהדרין מן המהדרין ברור שאין לפרש כן, דמאחר שהדליק נר אחד הרי ע"כ נתקיים דינא דנר איש וביתו, ומה שממשיך ומדליק עוד נרות, הרי דבהחפצה דידיהו אינם אלא נרות הידור בעלמא, שהרי לא נתקיים שום קיום דין נוסף כלפי חובת הבית בנרות הנוספים אלו. הלא מעתה מיושבת דעת הפר"ח דאין לברך על נר הידור של מהדרין מן המהדרין, ועכ"ז מברכין על נר הידור של המהדרין נר לכל אחד ואחד, והוא לפי דכל הנרות שמוסיפין והולכין כל יום הרי הוא בעצמותו נר של הידור, ואין מברכין על מצוה שביסודו שם הידור עליו, משא"כ נר לכל אחד ואחד מבני הבית הרי שבעצמותו חל עליו תורת נר איש וביתו, וממילא שפיר מברכין עליו ברכת המצוות אף דאין בזה חיובא.

ברגשי הכרת הטובה עמוקים להשי"ת, השיר והשבח לצורינו על כל אשר גמלנו, בפרט עתה בנישואי ביתינו הכלה רחל שתחי' עב"ג המופלג הרב אברהם ישעיהו אולמן שיחי' שיתקיים בעזה"י בארמנות וולף ירושלים, ביום הרביעי לסדר וישב, כ' בכסליו

הגאון הגדול רבי דוד כהן שליט"א ראש ישיבת חברון

בענין נר איש וביתו בהדלקת המהדרין

הרע"א בשו"ת כתב דאין להוכיח מדין מהדרין מן המהדרין, שמברכין על הדלקת הידור מצוה, דכיון שברצונו להיות מהמהדרין, כוונתו שלא לצאת בשל זה המדליק, וממילא מחויב מדינא, וכמ"ש במג"א סי' תרע"ז סק"ט. ומבואר דהרע"א נקט דמהדרין בהנחה שמדליקין כל אחד בפני עצמו, היינו שכל אחד מתכוין שלא לצאת יד"ה בהדלקת בעה"ב, אלא בא לצאת יד"ה בהדלקת עצמו. ולכא"ו כוונתו, שאילו יצא יד"ה בהדלקת בעה"ב, לא שייך שתחול על הדלקתו תורת הידור, אם אין בה מעשה מצוה של הדלקת נר חנוכה.

והנה במ"ב סי' תרע"ז ס"ק מ"ז, הביא שיטת המהרש"ל והב"י, דס"ל שאכסנאי נשוי אין יכול להדליק חוץ לביתו, דלאו כל כמיניה לומר שאינו רוצה לצאת בהדלקה של אשתו שמדלקת עליו בביתו. ולכא"ו לדרכו של הרע"א הוא תמוה, דהרי בכל מהדרין אמרינן שיכול להתכוין שלא לצאת בשל בעה"ב, ולמה אכסנאי שנמצא במקום אחר אינו יכול להתכוין שלא לצאת בהדלקת אשתו. והנה הרע"א שם תמוה על דבריו, מד' הרמ"א סי' תרע"ד שאין להדליק בנר חנוכה מנר לנר, ופי' המג"א שם שהוא משום שרק נר אחד הוא עיקר מצוות נר חנוכה, והשאר אינם אלא להידוק מצוה. וזה תמיהה גדולה על דרכו של הרע"א שיסוד דין מהדרין הוא שמכוין שלא לצאת בהדלקת בעה"ב, דהרי מפורש בד' הרמ"א והמג"א שרק נר אחד הוא עיקר מצוות נר חנוכה.

ועיי' בפמ"ג שם שהקשה כה"ג על דברי המג"א שם, וז"ל אף שמברכין כל אחד לעצמו, היינו שמכוונין שלא לצאת אחד מהברו, מ"ם אין מדינא כ"כ מצוה, הלכך אין להדליק זה מזה, אבל שני בעה"ד בבית אחד מדינא מדליקין זה מזה, עכ"ל. ודבריו סתומים, דכיון שכל אחד מכוין שלא לצאת יד"ה, הרי הם כב' בעה"ב בבית אחד, דודאי כל נר הוא עיקר מצוה, ומדליקין מנר לנר.

ונראה בבואור דברי הפמ"ג, דהנה בלשונו שם מבואר שהכרח לומר שכל אחד מכוין שלא לצאת בהדלקת בעה"ב, אינו משום דזה עיקר דין המהדרין שיצא כל אחד יד"ה בהדלקת בפני עצמה, אלא הוא רק כדי שכל אחד יוכל לברך בפני עצמו. ונראה מבואר מדבריו, דגם לאחר שכל אחד הדליק בפני עצמו, אין כאן הדלקה מיוחדת לכל אחד ואחד כשני בעה"ב הדרים בבית אחד, אלא קיום המצוה הוא במה שמצטרפת הדלקתו להדלקת בעה"ב להרחיב את הדלקת נר איש וביתו, ע"י הדלקה של כל אחד מבני הבית.

וכיון דהכרם בזה, כיון שמצוות נר חנוכה היא נר איש וביתו, ולכן מועלת הדלקת בעה"ב עבור כל בני הבית, הרי דתקנת מהדרין באה להרחיב את הדלקת נר איש וביתו ע"י הדלקה מיוחדת של כל אחד מבני הבית, אמנם אף שכל אחד מדליק בהדלקה מיוחדת, מ"ם הם מצטרפים להדלקת בעה"ב, ומתקיימת הדלקת נר איש וביתו בכל ההדלקות של בני הבית. ומה שהצריך הפמ"ג שיכוין שלא לצאת יד"ה בהדלקת בעה"ב, הוא משום שאם כבר יצא יד"ה, אין בהדלקתו מעשה מצוה של הדלקת נר חנוכה, וגם אינו יכול לברך עליה, אבל לאחר שמדליק, אין בה קיום הדלקה בפנ"ע, אלא היא הדלקה המצטרפת להדלקת הבית שהיא הדלקת נר איש וביתו.

ולפי' יבואור דברי המהרש"ל שנקט שאין דין מהדרין באכסנאי נשוי שאינו נמצא בביתו. וכמ"ש, דכל מה שמצינו בדינא דמהדרין לכל אחד שיכול להתכוין שלא לצאת בהדלקת הבית, הוא רק כששניהם בבית אחד, דאז מה שמוציא את עצמו לקיים ההדלקה של הבית אינו בשביל להבדיל ולקיים מצוות נר חנוכה בהדלקה בפני עצמו, אלא כדי להצטרף להדלקת נר איש וביתו של הבית, ע"י מעשה הדלקה בפני עצמו, ובכה"ג שייך להתכוין שלא לצאת בהדלקת בעה"ב, כיון שלא בא להפקיע את עצמו מלהיות חלק מהדלקת הבית, אלא בא להצטרף להדלקת הבית, אבל באכסנאי נשוי שמתכוין שלא לצאת בהדלקת אשתו, ודאי נחשב שהוא בא להפקיע עצמו ממצוות הבית של נר איש וביתו, ולא כל כמינה. (ע"פ מאסף בית הלל תשס"ו, ע"ש הרחבה גדולה)

חקירות הלכתיות

נר איש וביתו'

הגמ' בשבת: 'תנו רבנן מצוות חנוכה נר איש וביתו' מפרש רש"י: נר אחד בכל לילה ואיש וכל בני ביתו סגי להו בנר אחד'. מעיקר הדין מצות חנוכה מתקיימת בנר אחד לכל בני הבית. שואל הפני יהושע: 'מה נשתנה מצוה זו משאר מצוות שהן חובת הגוף שהיה חיוב על כל יחיד ויחיד דקיימא לן מצוה בו יותר מבשלוחו'.

מתרץ הפני יהושע: 'אלא דשאני הכא שאין הכא עיקר המצוה אלא בסמוך לרשות הרבים משום פרסומי ניסא משום כך הטילו חובת מצוה זו כאילו היא חובת הבית ועדיין צ"ע'. עדין צ"ע 'מה נשתנה מצוה זו משאר המצוות'.

המחבר בשו"ע בהלכות סדר קריאת התורה בחנוכה' כותב: 'קורין בקרבנות הנשיאים שבפרשת נשא שלשה בכל יום'. ומביא המשנ"ב 'משום שנגמר מלאכת המשכן בכ"ה בכסלו'. ביום כ"ה כסלו גם גברו החשמונאים על היוונים 'באו בניך בדביר ביתך והדליקו נרות בחצרות קדשך'.

בפרשת קרבנות הנשיאים, במדבר ז' נאמר ו"ב פעמים: פר אחד, אייל אחד, כבש אחד. מביא רש"י מחז"ל: 'פר אחד כנגד אברהם שנאמר בו ויקח פר בן בקר. איל אחד כנגד יצחק ויקח את האיל וגו' כבש אחד כנגד יעקב והכבשים הפריד יעקב'.

הדבר פלא, שלשה אבות, שלשה מעשים. פר של אברהם במצוות הכנסת אורחים שהיא גדולה מקבלת פני השכינה. הכנסת אורחים שאפשרה לאברהם אבנו שהיה הנברא הראשון שהכיר את בוראו להביא באמצעותה אמונה לגוי העולם.

איל של יצחק, כנגד עקידת יצחק שבזכותה אנו חיים עד היום ואילו כבש של יעקב כנגד 'הכבשים הפריד יעקב' וישת לו עדרים לבדו', זה היה בחרן כאשר יעקב אבינו סידר כביכול להרוויח מצאן לבן. והתמיהה גדולה איך המעשה הזה של יעקב משתווה לפר של אברהם ולאיל של יצחק.

כאשר נתבונן במהלך חייו של יעקב אבינו נוכל אולי להבין מה משמעות: 'הכבשים הפריד יעקב'. ויגדלו הנערים והיה עשו איש יודע ציד. ויעקב איש תם יושב אהלים' ובכל זאת 'ויאהב יצחק את עשו' ורבקה אוהבת את יעקב'.

רבקה 'שומעת בדבר יצחק אל עשו לבקש ממנו 'הביאה לי ציד ועשה לי מטעמים' 'ואוכלה ואברככה לפני ד' לפני מותי'. רש"י מפרש: 'לפני ד' ברשותו שיסכים על ידי'. יצחק מבקש את רשותו והסכמת הקב"ה לתת את הברכות לעשו. רבקה מבקשת מיעקב לשתף פעולה למנוע את מתן הברכות ליעקב. היא אומרת לו 'ועתה בני שמע בקולי'. רמזה לו שברוח הקודש היא מדברת'.

המחלוקת בין יעקב ועשו הייתה על שני העולמות. העולם הזה והעולם הבא. עשו רצה שהעולם הזה יהיה שלו והוא ידאג לפרנסתו של יעקב שהיה 'איש תם יושב אהלים'. כאשר עשו שב מן השדה והוא עיף והוא פוגש את יעקב במטבח ויזד יעקב נזיד' הוא מבין שיעקב יכול להסתדר גם בלעדיו, ולא עוד אלא ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים' ויאכל וישת'. במצב הזה לא נותר לעשו אלא 'ויבז עשו את הבכורה' ולהבין 'ולמה לי בכורה'.

יצחק ורבקה ידעו שכלל ישראל הולך ונבנה דרכם. יצחק ביקש שיסכים עמו הקב"ה שיעקב יישב וילמד תורה ועשו יחזיק אותנו. רבקה הבינה ברוח הקודש שיעקב לא יכול להיות תלוי בעשו. יעקב צריך לקבל את הברכות ואי"ה ממנו יעמדו שבטי קה ובתוכם יהיו ישכר וזבולון.

בינתיים עד שיתממשו הברכות אומרת רבקה ליעקב 'ועתה בני שמע בקולי וקום ברח לך' 'הנה עשו אחיך מתנחם לך להורגך'. יעקב אבינו נאלץ להיות שנים ארוכות בבית לבן, עד שרבקה שולחת אליו את דבורה מינקתה להודיע ליעקב שיכול לצאת משם.

'ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף' 'משנולד יוסף' מביא רש"י 'בטח יעקב בקב"ה ורצה לשוב'. הוא אומר ללבן: 'שלחני ואלכה אל מקומי ולא רצו'. 'והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה'. משני בתים אלו מוקם בית ישראל. עכשיו יעקב אומר ללבן: 'ועתה מתי אעשה גם אנכי לביתי'.

מאותו רגע מתחיל יעקב בבניית ביתו כאשר הדבר הראשון הוא 'הכבשים הפריד יעקב' וישת לו עדרים לבדו'. כדי לבנות את בית יעקב, את עם ישראל, צריכה להיות הפרדות מוחלטת מלבן ומעשו.

את זה מסמל ה'כבש אחד' שהביאו הנשיאים בחנוכה המזבח. 'ועשו לי משכן ושכנתי בתוכם' בתוך כל אחד ואחד. בית יהודי הוא מקום להשראת השכינה התנאי לבניית בית כזה היא 'קורות בתינו ארזים'. הבדלות והפרדות שמירה מכל רוחות העולם שלא תחדרנה ח"ו פנימה לבית היהודי.

זו היא מצות חנוכה 'נר איש וביתו'. נר מצוה ותורה אור קודם כל בבית פנימה. 'איש וביתו'. כ"ה בכסלו יום הקמת המשכן ויום ניצחון המכבים. יום של 'ועשו לי משכן ושכנתי בתוכם'. הבדלות וחיזוק פנימי יחד בבית פנימה. ואז אותו 'נר איש וביתו' יהיה בכוחו גם להאיר ולהקרין מתוך הבית לעולם כולו.

ישן

כנוע, ישן פטור מן המצוות, עיי' בגמ' (סוכה כטא), ובחינוכי רבינו יונה (סנהדרין מזא) ובשו"ע (סי' סגה, וברמ"א י"ד סי' שעבא, וע"ע בשד"ח מערי' כלל לד) ונדע מש"כ הגרשז"א (הליכות שלמה מועדים פ"ט הי"ד הע' לב - לג, ותפילה מילואים סי' יב עמו' שלה והלאה) דאפשר להוציא מן הסוכה ישן, ובמקומו ישן אחר. ויש להבין, א"כ, מדוע כתב המ"ב (סי' תרעב סקי"א), שאדם שבא מאוחר בלילה מן הנכון שיקיץ את בני ביתו, והלא הם לא חייבים, וצ"ל דהם רוצים בכך, או שהדלקה היא לא בשבילם, אלא בשביל הפרסומי ניסא שלו, שצריך לפרסם את הנס ברבים, ועיי' בארחות חיים (הל' חנוכה סי' טו).

אכסנאי

מחני לו להשתתף בפריטי, ומהני קנין כסף (סי' תרעזא). ויש להתבונן איך מהני, והלא בעיני מדרבנן משיכה, שלא יאמר לו נשרפו חטיף בעליה. ואפשר דאין זה קנין רגיל, אלא הוא סוג קנין למצוה. ועוד דהרמ"א (ח"ס סי' קצטג) כתב דבין לקידוש מעות קונות דלא העמידו דבריהם במקום מצוה, ועיי"ש בקצוה"ח (סק"ב), ואפשר דהו"ה בחנוכה. אך במצוה דרבנן ל"א הכי, עיי' מג"א (סי' שסט סק"א), ובנתיב חיים שם, ובביאור"ל (סי' תרנו ד"ה יתן). אכן בהגהות חת"ס לשו"ע שם הוכיח מהמג"א (סי' תרצו סקט"ו) שגם בדרבנן, שהרי כתב דבשר לפורים מעות קונות. וע"ע מה שציין בהגהות רעק"א לשו"ע שם. וכן לכאורה נתכונן בהגהות הגר"ב פרנקל תאומים לשו"ע (סי' תרעז) בצינו עיי"ש.

עוד דאיתא בשו"ע (סי' קצהה) שאם היתה עלייתו של לוקח מושכרת ללוקח קנה, ועיי' בסמ"ע (סי' קצה סק"ט) ואפשר שהו"ה אם הלוקח נמצא ליד המוכר כמו באכסנאי, וכל שכן כאן שהשמן משותף לשניהם ודומיא דשו"ע (סי' קצחו). ויתכן עוד דחשיב כהתנה שמעות יקנו, עיי' בשו"ע (סי' קצהה) ובסמ"ע (סקי"א), ועיי' בערך שי (סי' תרעז).

רוח

בפסקי הרי"ז (שבת פ"ב הל' חנוכה אות ג) הו"ד בשלטה"ג (פ"ב דשבת) כתב, דהמדליק בלי ששן כשיעור לא יצא יד"ח, והמדליק במקום רוח וכבתה לא יצא, משום שנחשב כמדליק בלי ששן, וקשה, מדוע בעיני "כבתה", הרי אם מדליק במקום רוח מדליק כמו בלי ששן.

יש ליישב, א) אם לא כתבה הרי התברר שלא הדליק במקום רוח מכבה נרות, ב) להדליק במעט ששן החסרון משום שלא ידלק בסוף, אבל אם מעט ששן ודלק אין איסור, ואף בבית המקדש היה כן, ומעתה, אם הרוח לא כתבה, הרי התברר שנעשה לו "נס", ומה בכך סו"ס דלק הנר.

מתקן מזכוכית

מפורסם שמהיר"ל דיסקין, הקפיד לקרב עצמו אצל מקום ההדלקה, כדי שההדלקה לא תחשב 'מקום הרוח', כי אם מדליק, ואלמלא יסגור מיד, הכל יכבה, הרי הוא כמדליק במעט ששן, ואח"כ מוסיף ששן, ראה במקראי קודש (חנוכה סי' יז).

ואפשר, שבמעט ששן אין כאן הדלקה, אבל כשחוסם את הרוח, טרם תגיע, אין חיסרון בעצם מעשה ההדלקה, רק ממקום אחר, וכיון שעושה פעולה שלא תבוא הרוח, אין זה חסרון במעשה ההדלקה.

זכוכית מחוספסת

הנה מדורה פסולה להדלקת נ"ח, והסתפקתי אם החסרון במדורה דאין זה נר, או משום מה שנראה כמדורה, ונ"מ לענין נר שאין הדלקתו מדורה, ונמצא מאחרי זכוכית מחוספסת, ונראה כמדורה ממש, האם פסול, שנראה כמדורה, או כשר, דסו"ס היה מעשה הדלקה של "נר".

כבתה אין זקוק - היכר

השפ"א (שבת כאב) הקשה הרי זקוק להדליקו כדי שיהא היכר לימים כל זמן שדלוק נר המצוה. ונראה לכאורה דאין לחוש להחמיר להדליק גם אם נר המצוה דולק, דהא מדליקין בחנוכה בפתיחות שאין מדליקין בשבת (סי' תרעגא), והטעם שהרי אם יכבה אין זקוק, ואם נימא דיש פעמים וזקוק א"כ אמאי מדליק בפתיחות כאלו, ומוכח דכבתה אין זקוק לה בכל ענין דלא בעיני היכר אלא בשעת ההדלקה, ומכל שכן אם כבו כל נרות ההידור ונשאר רק נר החובה.

וכן מתבאר בביאור"ל (סי' תרעג, ד"ה אם) שכתב; 'ודע עוד דמה שאמרו אין זקוק לה היינו אפילו כבו כולם דלא בעיני פרסומי ניסא רק בעת ההדלקה', ומשמע דכל שכן אם לא כבו כולם. וע"ע או"ד (הל' חנוכה סי' שכב) ובב"ח (סי' תרעג).

שמנים הראויים להדלקה

נ"ח בשמן שריחו רע

נפסק בשו"ע או"ח סימן תרע"ג ס"א "כל השמנים והפתילות כשרים לנ"ח ואעפ"י שאין נמשכין אחר הפתילה". המקור לזה הוא מדברי הגמ' שבת כ"א ע"ב, והנה לגבי נר שבת נפסק בשו"ע או"ח סימן רס"ד ס"ג דאין מדליקין בעטרן מפני שריחו רע שמא יניחנו ויצא, וכתב המג"א (שם) סק"ט בשם התוס' דחובה לאכול אצל הנר בשבת. ויש לדון מה הדין לגבי נר חנוכה האם מותר להדליק בעטרן, ולכאורה בנ"ח לא שייך טעם האיסור של הדלקה בנ"ח כמו בשבת דבנ"ח אין חיוב לישב ליד הנר כל זמן ההדלקה, ובאמת הפמ"ג בסימן תרע"ג במשב"ז ס"ק ב' כתב דמותר להדליק בעטרן בחנוכה, אולם בערוך השלחן סימן תרע"ג ס"ג והמהר"ץ חיות שבת כ"ה ע"ב כתבו שאין להדליק בעטרן (עי' שנות אליהו שבת פ"ב משנה ב').

בס' מאורות נתן סימן ט"ז אות י"א כתב להעיר למה לא יהא אסור להדליק נ"ח בעטרן משום "הקריבו נא לפחתך" דמבואר בשו"ע או"ח סימן קנ"ד סעיף י"ב דאם נמצא עכבר בשמן של ביהכנ"ס אם הוא מאוס אסור להדליק בביהכנ"ס, וכתב הב"י (שם) משום הקריבהו נא לפחתך, ובאליהו זוטא (שם) כתב דה"ה לכל הדלקה של מצוה, וכ"כ המשנ"ב (שם) ס"ק נ' בשם הפמ"ג, וכ"כ הפמ"ג בסימן תרע"ג ס"ג דאם נמצא עכבר בשמן מאוס הוא ואסור לנ"ח א"כ למה לא נאסר עטרן ג"כ משום זה, כמו"כ מצינו בגמ' ב"ב ד"צ ע"ב דאין מקדשין בשבת על יין שריחו רע, ופירש הרשב"ם דאע"ג דמברכין ע"ז בפה"ג דריחו וטעמו יין אלא שמסריח מפני שהיה מונח בתוך כלי מאוס עכ"ז פסול לקידוש משום הקריבהו נא לפחתך, וכן נפסק בשו"ע סימן רע"ב ועי' בביאור הלכה שם דה"ה לענין הבדלה אין יוצאין ביין כזה. ובאמת הגאון רבי שלמה קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה או"ח סימן שע"ו פסק דאסור להשתמש בעטרן לנ"ח משום הקריבהו נא לפחתך ודומה לשמן שמוצא בו עכבר.

שמן שהיה מונח תחת המיטה לנ"ח

נפסק בשו"ע יור"ד סימן קל"ז ס"ה "לא יתן תבשיל ולא משקים תחת המיטה מפני שרוח רעה שורה עליהן". המקור לזה הוא מדברי הגמ' פסחים קי"ב ע"א "אוכלין ומשקין תחת המיטה אפילו מחופין בכלי ברזל רוח רעה שורה עליהן". דנו גדולי הפוסקים בשמן שהיה מונח תחת המיטה האם מותר להדליק בשמן זה לנ"ח היות ושורה על השמן רוח רעה, בס' בן איש חי פרשת וישב שנה ראשונה אות י"ב ושנה שניה נח אות י"ז כתב וז"ל "אם הניח השמן תחת המיטה לא ידליקו בו נ"ח ולא נר של שבת משום דכל מידי דאכילה שורה עליו רוח רעה תחת המיטה, וכיון דנמאס לאכילה נמאס למצוה משום הקריבהו נא לפחתך". וכן מוא בכף החיים סימן תרע"ג ס"ק י"א. אולם בשו"ת יבי"א חלק א' חלק יור"ד סימן ט' וי' מביא מהרבה פוסקים שמותר אף לאכול באוכלים שתחת המיטה, ואפילו להאוסרים אין בו משום הקריבהו נא לפחתך ולא דומה לשמן שנפל בו עכבר שמאוס לדבר מצוה, וכ"כ בשו"ת מרחשת ח"א סימן כ', ויותר מזאת כתבו גדולי האחרונים דאין בענין של רוח רעה משום הקריבהו נא לפחתך, וכן משמע בשו"ת עין יצחק להגאון רבי יצחק אלחנן זצ"ל או"ח ח"א סימן כ"ד שדן באתרוג שהיה מונח תחת המיטה בלילה האם הוא נפסול משום שאינו ראוי לאכילה דיש דין באתרוג שיהא האתרוג ראוי לאכילה זה בכלל "ולקחתם לכם", ופסק בסו"ד שמותר ולא הזכיר כלל ענין של הקריבהו נא לפחתך. וכן בשו"ת בנין עולם (חבר) או"ח סימן ל"ג דן בענין זה באתרוג תחת המיטה מקום שאינו ראוי לאכילה ולמסקנה מסיק שכשר לצאת בו, ומזה דלא הזכיר ענין של הקריבהו נא לפחתך משמע דלא שייך זאת בענין של רוח רע. (עי' שדי חמד מערכת ל' כלל קמ"א שו"ת חלקת יעקב ח"ג ע"ז שו"ת מנחת יצחק ח"ח סימן מ"ז).

וכן מפורש בשו"ת עולת יצחק (ציוני) סימן נ"ה דלא שייך בזה הקריבהו נא לפחתך משום שלא ניכר הפגם בגוף האתרוג, א"כ בנ"ח דלא צריך שיהא ראוי לאכילה בודאי שאפשר להשתמש בשמן זה, ולא דומה לשמן שנפל בו עכבר דאסור להדליקו בביהכנ"ס אע"ג שלא ניכר, וכן לענין יין מגולה שפסול לקידוש משום הקריבהו נא לפחתך אע"ג דלא ניכר. (עי' שדי חמד מערכת נ"ח אות י"ד), וכן פסק מון הגרי"ש אלישיב זצ"ל כמובא בקונטרס הלכות והנהגות, וכן בס' הליכות עולם על בן איש חי בפרשת וישב. הבן איש חי הנ"ל כתב שאסור להדליק בשמן זית שהיה תחת המיטה בלילה דווקא שמן שאינו מר וראוי לאכילה אבל אם השמן מר דאינו בר אכילה אין שורה ע"ז רוח רעה ומותר.

שמן מגולה לנ"ח

מובא בסימן רע"ב דאין מקדשין על יין מגולה אפילו בזמניו דלא מקפידים על גילוי משום "הקריבהו נא לפחתך" ויש ע"ז ב' טעמים או משום דטעמו משתנה או שמא נפל בתוכו דבר מאוס כמו זבובים וכדומה, וכבר האריך בזה בשו"ת נשמת כל חי או"ח סימן י"ב י"ג וי"ד. אולם לגבי שמן מגולה שונה הדבר דאפילו בזמן חז"ל שהיו מקפידים על גילוי מ"מ רק ג' משקים אסורים משום גילוי וסימנך חיים חלב יין מים.

בשו"ת שבט הקהתי ח"ג סימן כ' מציין את דברי המשנה בתרומות פ"ח משנה ד' דשמן אין בו משום גילוי, וכן פסק הרמב"ם כדעת חכמים דשמן אין בו משום גילוי, וכ"כ הטור ביו"ד סימן קט"ז, אולם ברור דאם נפל לתוך השמן דבר מאוס או לכלוך גם לגבי שמן שיש בו הטעמים שהבאנו, וכן מובא באו"ח סימן קנ"ד סי"ב דעכבר שנמצא בשמן של ביהכנ"ס אם הוא מאוס אסור להדליקו והפמ"ג (שם) בא"א ס"ק ט' כתב דיראה דכל נר מצוה נר חנוכה ונר שבת אסור אם הוא מאוס. (עי' שו"ת אמרות טהורות ח"א סימן ס"ח).

שמן למאור שאינו ראוי לאכילה לנ"ח

דנו גדולי הפוסקים האחרונים לגבי שמן המיועד למאור בלבד ואינו מיועד לאכילה האם כשר הוא להדלקת נ"ח דיש ענין שהשמן יהא ראוי לאכילה כמו השמן שהיה בביהמ"ק שבו הדליקו את המנורה היה ראוי לאכילה. לכאורה לא צריך שיהיה ראוי לאכילה דהבאנו דברי הבן איש חי הנ"ל שאם השמן היה תחת המיטה בלילה והוא מר אפשר להשתמש בנ"ח אף שאינו ראוי לאכילה, וכן מוכח מדברי הפמ"ג בסימן תרע"ג במשב"ז ס"ק ב' שמותר להדליק בעטרן ומה זה עטרן הוא פסולת של הזפת כמובא בשבת כ' ע"ב, וכ"כ רש"י שבת כ"ד ע"ב ד"ה עטרן מסתבר שעטרן שריחו רע אינו ראוי לאכילה עכ"ז כתב הפמ"ג דאף שבשבת אין משתמש לנר שבת בעטרן אבל בחנוכה עטרן כשר לנ"ח. והיוצא מכ"ז ד"שמן למאור" שאינו ראוי למאכל מחמת שהוא מר או שאינו מזוקק היטב אם אינו מאוס כשר הוא להדלקת נ"ח, וכן משמע בשו"ת בית יצחק (שמעלקיס) יור"ד סימן קמ"ח וכן פסק הגר"נ קרליץ שליט"א בספרו חוט שני (חנוכה עמ' שי"ט) וכן דעת בעל קנה בושם (ברנסדופר) מובא בקובץ היכל הוראה ח"א הוראה צ"א שו"ת אגרות משה ו' או"ח סימן ע"ט ושו"ת אדני פז ח"ב סימן פ"ט. אולם מצינו פסקו של מון הגרי"ש אלישיב זצוק"ל שיש להדליק בשמן זית זך הראוי לאכילה כמו השמן שהיה בביהמ"ק שהיה שמן טהור וראוי לאכילה, ולכאורה דעתו שאין זה חיוב להשתמש בשמן זית שראוי לאכילה אלא הידור מצוה כמו שמצינו בסימן תרע"ג שצריך לכתחילה להדליק נ"ח בשמן זית משום שהוא זך וצולו ועוד שזה דומה למנורה שבמקדש, א"כ ה"ה צריך שיהיה השמן זית ראוי לאכילה כמו שהיה במקדש שמן כתית שראוי לאכילה, כמו"כ מוצאים אנו בסימן תרע"א ס"ו שיש מנהג להדליק נרות בביהכנ"ס משום פרוסום הנס זכר למקדש שאירע בו הנס שהיה לעיני כל כמובא בכל בו סימן ס"ז ובס' המנהיג אות קמ"ח ובארוחות חיים הלכות חנוכה ובריב"ש סימן קי"א (עי' שו"ת ויען הכהן ח"א סימן נ"א ובס' מנחת אשר עניני חנוכה ובס' אשרי האיש ח"ג עמ' רל"ח).

הנושאים הבאים

מקץ - הפסקה.

ויגש - חיוב ערב, כי עבדך ערב את הנער (מד לב)

ויחי - דיני קריאת שמע, האספו ואגידה לכם (מט א), פסחים נו א.

מכון ירושלים

אוצר מפרשי התורה

אוצר כל הפירושים והביאורים על התורה בעריכה תמציתית וייחודית להשיג בהנחיית הספרים

אשת חיל

מדרשים, נסתר, ראשונים, אחרונים, חסידות